

Історія

УДК 271.2-788-051:316.346.32(477.411)"1947/1960"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18669495>**Покоління як фактор інституційної динаміки: Київська духовна семінарія 1947–1960 рр.**

Архімандрит Митрофан (Олексій Божко),
аспірант, Інститут історії України Національної академії наук України,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7235-5351>

Прийнято: 21.01.2026 | Опубліковано: 31.01.2026

Анотіція. Стаття присвячена аналізу Київської духовної семінарії у 1947–1960 рр. як поколіннево структурованої інституції. **Метою дослідження** є реконструкція внутрішньої соціальної динаміки викладацької корпорації та з'ясування того, яким чином поколіннева належність визначала освітні, кар'єрні й адміністративні практики в умовах пізньосталінського та хрущовського періодів. **Методологічною основою** є адаптована теорія поколінь В. Штрауса та Н. Хоува, застосована до аналізу конкретної церковної інституції. Використано просопографічний підхід із залученням «вертикальних» біографічних показників: року народження, освітніх траєкторій, часу прийняття сану, досвіду репресій і Другої світової війни. Емпіричну базу становлять архівні матеріали уповноважених Ради у справах РПЦ, публікації «Журналу Московської Патріархії», біографічні бази даних і мемуарні свідчення. **В результаті дослідження** виявлено чотири поколінневі когорти викладачів КДС,

сформовані в різних історичних режимах: імперському, революційному, сталінському та післявоєнному. Доведено, що домінування «імперського духовного покоління» забезпечувало тяглість традиції, тоді як молодші покоління виконували функції адаптації та поступової трансформації. Проаналізовано зміну балансу поколіннєвого впливу на педагогічний і адміністративний процес упродовж 1947–1960 рр. У висновках обґрунтовано, що Київська духовна семінарія постає як інституція поколіннєвого компромісу, внутрішня логіка якої не зводиться до пасивної реакції на державну політику. Поколіннєва асиметрія визначала механізми тяглості, адаптації та незавершеної трансформації духовної освіти в СРСР, що відкриває нові перспективи для соціальної історії Православної Церкви.

Ключові слова: соціальні історія, теорія поколінь, просопографія, соціальна адаптація, радянське суспільство, духовна освіта, духовенство, Православна Церква в СРСР, Київська духовна семінарія.

Generation as a Factor in Institutional Dynamics: The Case of Kyiv Theological Seminary (1947–1960)

Archimandrite Mitrophan (Oleksii Bozhko),

PhD Student, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7235-5351>

Abstract. *The article analyzes the Kyiv Theological Seminary between 1947 and 1960 as a generationally structured institution. The **research aims** to reconstruct the internal social dynamics of the faculty and to determine how generational belonging shaped educational, career and administrative practices during the late Stalinist and Khrushchev periods. The **methodological framework***

is based on an adapted version of William Strauss and Neil Howe's Generational Theory, applied to the analysis of a specific ecclesiastical institution. A prosopographical approach was employed, utilizing "vertical" biographical indicators: year of birth, educational trajectories, timing of ordination and experiences of political repression and World War II. The empirical basis consists of archival materials from the commissioners of the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church, publications of the Journal of the Moscow Patriarchate, biographical databases and memoir evidence. As a result of the study, four generational cohorts of KTS instructors were identified, each formed under different historical regimes: Imperial, Revolutionary, Stalinist and Post-war. The research proves that the dominance of the "Imperial Clerical Generation" ensured the continuity of tradition, while younger generations facilitated adaptation and gradual transformation. The shift in the balance of generational influence on the pedagogical and administrative processes throughout 1947–1960 is thoroughly analyzed. In the conclusions, it is argued that the Kyiv Theological Seminary emerged as an institution of generational compromise, whose internal logic cannot be reduced to a passive reaction to state policy. Generational asymmetry defined the mechanisms of continuity, adaptation and the incomplete transformation of theological education in the USSR, opening new perspectives for the social history of the Orthodox Church.

Keywords: *social history, generational theory, prosopography, social adaptation, Soviet society, theological education, clergy, Orthodox Church in the USSR, Kyiv Theological Seminary.*

Постановка проблеми. Функціонування церковних інституцій у радянський період традиційно розглядається крізь призму державної політики, репресивних практик та адміністративного контролю. Така перспектива дозволяє реконструювати зовнішні умови існування Церкви,

проте залишає поза увагою внутрішні механізми її відтворення — зокрема, соціальну та поколіннєву структуру церковних корпорацій. У випадку духовних навчальних закладів це обмеження є особливо відчутним, адже саме вони виступали вузловими точками передачі не лише знань, але й моделей лояльності, професійної поведінки та уявлень про церковну норму. Київська духовна семінарія 1947–1960 рр. є показовим прикладом інституції, в якій співіснували і взаємодіяли покоління, сформовані в принципово різних історичних режимах — від імперського до пізньосталінського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна історіографія післявоєнної історії Православної Церкви в СРСР накопичила значний масив персональних і біографічних досліджень, присвячених окремим діячам церковної освіти та духовенства. Життєві траєкторії викладачів Київської духовної семінарії аналізувалися в працях О. Дьяконова [3], прот. Р. Капауза [4], протод. М. Талалая [14], Е. Меженної й В. Буреги [11], архім. Митрофана (Божка) [9], а також у дослідженнях, присвячених випускникам дореволюційної Київської духовної академії (В. Ульяновський [1]; колектив авторів під редакцією Л. Ткачук [5]). Водночас домінування біографічного та інституційно-описового підходів не дозволило вийти на рівень узагальнюючого аналізу, який би пояснював чому одна і та сама інституція в різні періоди діяла по-різному, попри відносну сталість зовнішніх умов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеною залишається проблема поколіннєвої асиметрії в межах церковних корпорацій: яким чином різний досвід соціалізації — імперський, революційний, сталінський, воєнний — структурував освітні та кар’єрні траєкторії, визначав доступ до адміністративних позицій і впливав на зміст та стиль духовної освіти. Без врахування цього виміру семінарія постає як пасивний об’єкт державного впливу, а не як складний соціальний організм із власною внутрішньою логікою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз Київської духовної семінарії (далі — КДС) як поколіннево структурованої інституції та реконструкція динаміки поколінневого впливу на педагогічний і адміністративний процес у 1947–1960 рр. У межах дослідження ставляться такі завдання: 1) здійснити просопографічну реконструкцію викладацької корпорації КДС на основі т. зв. «вертикальних» біографічних показників; 2) виокремити «вікові когорти» на основі адаптованої теорії поколінь; 3) простежити зміну балансу поколінь у структурі викладацького навантаження та управління; 4) показати, як поколіннева динаміка визначала характер тяглості, адаптації та незавершеної трансформації духовної освіти в пізньосталінський і хрущовський періоди.

Методологічною основою дослідження є адаптована версія теорії поколінь В. Штрауса та Н. Хоува. Попри те, що класична модель була розроблена для аналізу американського суспільства, її евристичний потенціал дозволяє застосовувати поколінневий підхід до інших історичних і соціальних контекстів за умови відповідної адаптації. У радянсько-церковному середовищі покоління формувалися не ринковими циклами та масовою культурою, а серією катастроф і заборон: революцією, репресіями, війною, закриттям духовних шкіл та обмеженими «вікнами можливостей» для церковної кар'єри. Саме ці події виконували функцію формуючих моментів, які задавали тривалі моделі поведінки та інституційної лояльності.

На відміну від соціологічних застосувань теорії поколінь, у цьому дослідженні вона використовується для аналізу конкретної інституції. Поколіннева належність визначається не культурними вподобаннями, а сукупністю історичних маркерів: роком народження, часом первинної соціалізації, траєкторією духовної та світської освіти, моментом прийняття сану, досвідом війни та репресій. У межах кожного з цих зрізів здійснюється окрема типологізація, результати якої в подальшому поєднуються для

виокремлення поколінневих когорт адміністративно-викладацької корпорації. На завершальному етапі аналізу простежується вплив кожного покоління на функціонування семінарії та динаміка зміни цього впливу впродовж 1947–1960 рр. Такий підхід дозволяє поєднати просопографічний аналіз із пояснювальною моделлю, у межах якої покоління виступають не статистичними групами, а колективними акторами, що конкурують за символічний, адміністративний і педагогічний вплив.

Емпіричною базою дослідження є матеріали фондів уповноважених Ради у справах Руської Православної Церкви (далі — РПЦ), що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 4648) і Державному архіві Київської області (ф. 4828), а також публікації «Журналу Московської Патріархії», електронні бази даних і поодинокі мемуарні свідчення. Загалом у 1947–1960 рр. у Київській духовній семінарії працювало 37 осіб адміністративно-педагогічного складу. Раніше нами була укладена персональна база біограм кожного з них [6; 15], на основі якої корпорація розглядалася через призму участі в Другій світовій війні [8] та рівня фахової підготовки [7]. Наразі ж зібрана інформація створює можливість перейти від індивідуальної біографії до аналізу колективної структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У післявоєнний період в КДС працювало загалом 37 осіб, до яких належали керівники закладу, викладачі, а також працівники виховної служби — помічники інспектора та класні наставники. Зазначене число є сумарним за всі роки функціонування семінарії; водночас у періоди повноцінної чотирикласної структури одночасний склад колективу коливався від 10 осіб у 1949 р. до 15 осіб у 1960 р. [13, арк. 53–54; 2, арк. 1–2], що дозволяє розглядати його як компактну, але структурно складну корпорацію.

За народженням педагогічна спільнота розподіляється таким чином: 1884–1889 рр. — 8, 1890–1899 рр. — 7, 1900–1909 рр. — 6, 1910–1919 рр. — 2, 1920–1929 рр. — 10, 1930 р. — 1 (роки народження трьох осіб не встановлено). Таким чином, найстаршим викладачем був ієром. Іларіон (Кочергін), який почав викладати в 63 роки, а наймолодшим — свящ. В. Муратов, в 27 років. Середній вік викладача протягом 1947–1960 рр. коливався в межах 41–54 років, що є класичним показником для стабільного академічного середовища. Однак у КДС не було «плавного» вікового розподілу. Це було наслідком Першої світової війни та національно-визвольних змагань, що призвели до демографічної та освітньої прірви. Натомість сформувалося дві великі групи: «патріархи» (44%), яким у 1950-х рр. було за 50–60 років, і «молодь» (32%) — по 25–30 років. «Середня ланка» становила 24%.

Варто звернути увагу на певну еволюцію колективу. Якщо в 1947 р. це були чоловіки у повному розквіті сил (старше 40 років), то до моменту хрущовських антирелігійної кампанії середня ланка вже перетнула межу 50-річчя, що робило їх вразливішими до тиску, але й авторитетнішими для вихованців. Разом з тим, наявність 30-річного викладача у 1960 р. свідчить, що семінарія мала майбутнє і готувала зміну кадрів, якби не була закрыта в ході гонінь.

Таким чином, вікова структура КДС з самого початку була поколіннево асиметричною. Вона не відповідала моделі поступової ротації кадрів і радше відображала наслідки демографічних та інституційних розривів першої половини ХХ ст. У термінах теорії поколінь це означало співіснування в межах однієї інституції носіїв різних «режимів соціалізації».

Тепер перейдемо до хронології здобуття освіти. З 37 викладачів повну духовну освіту мали 26 осіб: середню — 22 (закінчили семінарію) і вищу — 22 (закінчили академію, мали ступінь кандидата богослов'я). Серед них було

4 особи, які здобули лише семінарську освіту без академічної. За роками випуску вони розподіляються таким чином: семінарія: до революції (1905–1915 рр.) — 11, в міжвоєнну добу (1918 р.) — 1, в післявоєнний час (1948–1953 рр.) — 10; академія: до революції (1909–1916 рр.) — 8, в міжвоєнну добу (1924–1925 р.) — 2, в післявоєнний час (1951–1958 рр.) — 12.

Традиційну траєкторію послідовності духовної освіти пройшли не всі викладачі. Так, прот. Г. Єдлінський хоча й навчався в КДС, але до 1919 р. закінчив лише 3 класи, а потім завершив середню освіту в світських закладах. Ряд викладачів перед академією не відвідували семінарію взагалі (прот. К. Карчевський мав світську вищу освіту) або навчалися в альтернативних закладах: архім. Іоанн (Вендланд) — богословсько-пастирське училище в Ленінграді (до 1930 р.), а П. Дерев'янка та Г. Шиманський — Московський богословський інститут (закінчили в 1947 р.).

На підставі цих даних можна стверджувати, що трохи менше половини викладачів були вихідцями старої класичної школи, лише троє здобули освіту в ході активного наступу більшовиків на Церкву, проте ще у дореволюційних професорів, і половина — вже в нових умовах післявоєнного «конкордату» держави і Церкви. Дуже спрощено, за часом здобуття духовної освіти, викладачів можна поділити на дві генерації: «стару гвардію» та «радянське покоління». Взаємодія між ними створювала цікавий внутрішній діалог між традиціоналізмом та адаптацією, хоча на його перебіг впливали й інші фактори, до яких звернемося нижче.

В розрізі фахового становлення слід згадати й тих, хто мав світську вищу освіту: це 5 кандидатів богослов'я і 7 викладачів без богословської освіти. За роками випуску вони розподіляються таким чином: до революції (1914–1916 рр.) — 3, в міжвоєнний період (1930 — 1941 рр.) — 7, після війни (1950 — 1951 рр.) — 2. Деякі з них мали дві спеціальності. Так, ієром. Іларіон (Кочергін) закінчив історичний факультет Київського університету та

Київську консерваторію по класу співу (1914 і 1915 рр. відповідно), а прот. К. Карчевський — юридичний та біологічний факультети Московського університету (1916 і 1928 рр. відповідно). Він був віднесений нами до першої групи, оскільки його інтелектуальне формування припало на імперський час.

За цими показниками більшість здобули світський фах в часи найагресивнішого атеїзму та ідеологічної пропаганди. З них троє — це світські викладачі Конституції, решта — віруючі люди, які працювали на нецерковних посадах. Світську освіту цієї групи можна назвати компенсаторною: або через обмежений доступ до духовної освіти, або через необхідність працювати на світській роботі. Проте була й нечисленна група носіїв імперської університетської етики. В наведені розрахунки ми не брали до уваги середні спеціальні заклади, а також незакінчені освітні установи.

Загалом, освітні траєкторії викладачів корелювали не з індивідуальними уподобаннями, а з віконцями можливостей, адже в певні часові межі конкретні покоління мали або втрачали доступ до церковних інституцій.

Далі розглянемо викладачів за клерикальним статусом, враховуючи його на момент вступу до корпорації та виходу з неї. За цими показниками було: священиків — 19 та 22, диякони — 2 та 0, без сану — 16 та 15 осіб відповідно. Отже, під час роботи в КДС декілька викладачів прийняли сан священика — 2 диякона і 1 мирянин (А. Кохно). Зазначимо, що серед викладачів без сану не всі були мирянами, тобто членами Церкви. Зокрема, викладачі Конституції СРСР — 5 осіб — були цілком світськими особами, представниками радянської ідеологічної системи. Через них держава могла додатково контролювати лояльність семінарської спільноти зсередини.

В загальній картині педагогічного складу вирізняється досить високий відсоток осіб без сану як для духовного навчального закладу — 40,5%. Однак, він не був сталим і змінювався з плином часу: 1 з 7 осіб в 1947 р.

(14%), 2 з 10 осіб в 1949 р. (20%), 8 з 17 в 1955 р. (47%) та 6 з 15 осіб в 1960 р. (40%) [10, арк. 107; 13, арк. 53–54; 12, арк. 50–51; 2, арк. 1–2]. В кожному складі 2 особи без сану були постійними — викладач Конституції та викладачка російської й англійської мов. Але з часом їх питома вага збільшилася за рахунок випускників академії 1950-х рр., котрі обрали науковий, а не пастирський шлях (6 осіб: П. Дерев'янка, А. Кохно, Г. Онищенко, С. Патій, П. Семенець, Т. Шайдуров, Г. Шиманський). Причина, чому вони не приймали сану, потребує додаткового вивчення, хоча 1 з них прийняв сан під час роботи в КДС, а 2 — після.

Час, коли викладачі приймали хіротонії в сан дякона і священника, є показником того, за яких умов вони формувалися як священнослужителі і здобували навички пастирського служіння, і, відповідно, який досвід могли передати своїм учням. Отже, з 22 священників посвячення прийняли: в дякони: до революції (1909–1916 рр.) — 3, в міжвоєнний період (1921–1936 рр.) — 4, під час війни (1941–1945 рр.) — 9, після війни (1950–1955 рр.) — 3, не встановлено — 3; у священники: до революції (1909–1916 рр.) — 3, в міжвоєнний період (1921–1936 рр.) — 2, під час війни (1941–1945 рр.) — 10, після війни (1946–1958 рр.) — 5, не встановлено — 2.

Ці люди мали різні можливості прийняття сану та досвід священницького служіння. Посвячені до революції були своєрідними пам'ятками «золотого віку», носіями «імперського стандарту», проте після революції стали жертвами жорстоких переслідувань. Посвячені в міжвоєнний період приймали сан вже в умовах гонінь і фактично свідомо йшли на шлях сповідництва. 4 з 5 священників, посвячених до 1917 р. та в 1920-ті рр., в наступні 1930-ті рр. мали перерву в пастирському служінні і змушені були перейти на світську роботу. Так, прот. І. Горянов працював рахівником, прот. М. Концевич — бухгалтером, прот. В. Успенський — статистом, прот.

К. Ружицький — займався бджільництвом. Лише під час Другої світової війни вони змогли повернутися до служіння.

Саме на війну припадає найбільша кількість хіротоній — майже половина. Це свідчить про те, що під окупацією віруючі користалися нагодою повернутися до повноцінного релігійного життя. Досвід посвячених в цей час був пов'язаний з церковною відбудовою, а також з «фронтовим» пастирством. Показово, що 2 священики — прот. В. Ганецький та свящ. В. Сокальський прийняли посвячення в Українській Автокефальній Православній Церкві і в 1944 р. перейшли до Українського екзархату РПЦ. Посвячені після війни вже формувалися в умовах декларованої легалізації Церкви та свободи совісті. Це молоде покоління легше адаптувалося до радянської дійсності і сприймало її як даність.

Цікаво прослідкувати динаміку переходу з дияконів у священики. Так, у міжвоєнний період було висвячено 4 диякони і лише 2 священики. Це свідчить, що люди роками залишалися в нижчому сані, не маючи можливості або не наважуючись рухатися далі через тиск держави. Під час війни ситуація вирівнялася, що говорить про стрімку потребу в повноцінних настоятелях для парафій, що відкривалися.

У межах поколіннєвого підходу час прийняття сану виступає не лише канонічним фактом, а індикатором взаємодії між особистою релігійною ідентичністю та доступними інституційними можливостями. В імперський час ранній сан сприймався як норма, проте в часи революційного зламу характерним є відкладений сан як стратегія виживання. В радянський час серед викладачів формується новий тип церковної кар'єри — пізній сан або й відмова від нього.

У межах викладацького корпусу також фіксується репресивний досвід, хоча й у відносно обмеженому обсязі. З 37 осіб, згідно з анкетними даними, репресованими були 5. До них належать свящ. В. Сокальський (1930 р.,

6 місяців примусових робіт), А. Татаров (1931 р., 8 років виправно-трудових таборів), прот. М. Концевич (1932 р., 3 роки заслання, судимість знята в 1947 р.), ієром. Нестор (Тугай) (1933 р., 10 років заслання) та прот. С. Афонський (1938 р., 5 років виправно-трудових таборів). Таким чином, 13,5% викладачів мали прямий досвід кримінального переслідування в 1930-х рр. Також наявний випадок арешту без судимості — прот. Г. Єдлінський (1925, 1932 рр.).

Переважна більшість викладачів у післявоєнних анкетах вказували себе як «не судимі» — 27 осіб. Водночас це формулювання потребує обережного тлумачення: у радянських анкетах відсутність судимості не означає відсутність арешту. Випадок свящ. В. Сокальського показує, що навіть примусові роботи могли не трактуватися як судимість самим респондентом. Про 4 осіб інформація не встановлена (3 з них — викладачі Конституції).

Окремо слід виділити непрямий (сімейний) досвід репресій, який також був травматичним і впливав на соціальну поведінку та самооцензуру: у прот. Г. Єдлінського був розстріляний батько, Т. Шайдуров народився на засланні, куди був висланий батько, а у прот. С. Афонського під час війни син був вивезений до Німеччини, де й залишився.

Говорячи про репресивний досвід, зазначимо, що радянська система обліку стимулювала мінімізацію або замовчування проблемних фактів біографії. І хоча в післявоєнній КДС кількість репресованих була обмежена, але вони виконувала ключові ролі: 2 ректори (прот. С. Афонський та прот. М. Концевич) і 1 секретар Правління (прот. Г. Єдлінський). Важливим був не лише персональний, а й родинний досвід репресій. Він формував поведінкові стратегії, лояльність, обережність і дисципліну викладацького корпусу. Загалом, з кожним подальшим роком він виглядає все більш «відфільтрованим». Це відповідає логіці післявоєнної реінституціоналізації

Церкви, коли до викладацької роботи допускалися переважно особи з контрольованою або «реабілітованою» біографією.

Одним із чинників «формуючої катастрофи» для викладачів КДС була Друга світова війна. Із 37 осіб не встановлені відомості лише про 4 особи, решту можна поділити на три групи. Перша — ті, хто пройшли через службу в армії — 9 осіб. До неї входили як зрілі чоловіки з досвідом Першої світової війни та революції (ієром. Нестор (Тугай), П. Толстой), так і представники молодшого покоління, мобілізовані в 1942–1943 рр. Для цієї групи характерними були безпосередні бойові дії, поранення і навіть полон (ієром. Антоній (Козяр)), а також отримання державних нагород (7 осіб). В подальшому це надавало таким викладачам особливого символічного капіталу в радянському суспільстві та могло пом'якшувати ставлення до них з боку органів влади.

Другу, найчисельнішу групу становили викладачі, що перебували на окупованій території, — 18 осіб. Це дорослі і юнаки, досвід виживання яких був не менш важливим. Він був різноманітним, але об'єднаним спільними викликами воєнного насильства, нестачі ресурсів і моральної дезорієнтації. Серед них були ті, що прийняли священний сан (9 осіб) або повернулися до служіння (4 особи). До цієї групи належить значна частина керівництва КДС: 3 ректори (прот. Б. Шулькевич, прот. В. Ганецький, прот. М. Концевич), 1 інспектор (прот. О. Луценко) і 3 секретарі Правління (прот. Г. Єдлінський, прот. І. Кузнєцов, ієром. Іларіон (Кочергін)). Можна сказати, що окупаційний досвід став фактором, який формував навички кризового управління, адміністративної відповідальності та здатності діяти в умовах контролю з боку держави.

Третю групу становили ті, хто перебував у глибокому тилу, — 6 осіб. Серед них особливо виділяються 2 особи, залучені до науково-дослідної й оборонної промисловості. Це Г. Шиманський, який працював над

конструкцією танку Т-34, та архім. Іоанн (Вендланд), який керував пошуками кольорових металів в Середній Азії. Їхня участь у забезпеченні перемоги мала інтелектуальний та організаційний характер і згодом трансформувалася у специфічний тип викладача — поєднання богословської рефлексії з раціонально-науковим мисленням.

Таким чином, репресивний і воєнний досвід не лише визначав біографії окремих осіб, але формував різні поколіннєві моделі поведінки — від максимального самообмеження до прагматичної інтеграції в радянський порядок.

Проаналізувавши основні «вертикальні» показники, які впливали на становлення педагогічної спільноти КДС, спробуємо застосувати до них теорію поколінь В. Штрауса та Н. Хоува. Методологічною рамкою слугуватимуть такі критерії поділу: рік народження, час первинної соціалізації (15–25 років), досвід «формуючої катастрофи» (революція, репресії, війна, «конкордат»), тип лояльності та кар'єрної стратегії (сан, світська робота). У результаті корпус 37 викладачів чітко ділиться на чотири поколіннєві групи або «вікові когорти».

I. «Імперське духовне покоління». Народжені в 1884–1899 рр. — 15 осіб, 44%. Формуючий досвід для цієї когорти — соціалізація в Російській імперії, дореволюційна духовна школа, початок трудової діяльності в імперських структурах, руйнація звичного світу після 1917 р.: втрата статусу, переслідування, вимушена секуляризація життя. Просопографічними ознаками її представників є те, що вони походили переважно з родин духовенства, були носіями «імперського стандарту» освіти й дисципліни, мали високий символічний і моральний авторитет, були схильними до обережності, самоцензури й внутрішнього аскетизму. Частина з них зазнала репресій або маргіналізації у 1920–1930-х рр. Саме ця когорта формувала

ядро так званої «старої гвардії» або «патріархів» КДС і задавала традиціоналістську рамку інституції.

II. «Покоління революційного зламу». Народжені в 1900–1915 рр. — 8 осіб, 22%. Формуючим досвідом для цієї когорти були юність в роки революції та громадянської війни, фахове становлення в умовах агресивного атеїзму, відсутність нормальної інституційної церковної соціалізації, перший досвід компромісу з владою. Просопографічні ознаки — змішане соціальне походження з духовенства та селян, перервані і нетипові освітні траєкторії, поєднання богословської та світської освіти, відкладений сан, стратегія виживання, підвищена адаптивність і прагматизм. Представники цього покоління приймали сан досить пізно, в 1930–1940-х рр., нерідко після світської роботи. Це ядро тієї «середньої ланки», яка забезпечувала інституційну стабільність КДС.

III. «Покоління сталінської мобілізації та війни». Народжені в 1916–1927 рр. — 8 осіб, 22%. Формуючий досвід в цій когорті — повна соціалізація в СРСР, юність під час індустріалізації, Голодомору і сталінських репресій, Друга світова війна як момент остаточного вибору ідентичності. Просопографічні ознаки — селянське або робітниче походження, відсутність дореволюційної пам'яті, наявність радянських нагород, духовна освіта вже після війни, часто в дорослому віці (25–35 років), прийняття жорстких правил як норми, готовність поєднувати церковну й радянську ідентичності.

IV. «Післявоєнне семінарське покоління». Народжені після 1928 р. — 3 особи, 8%. Формуючий досвід — дитинство під час війни в окупації або тилу, освіта в мирний час без багаторічної паузи на армію, мінімальний досвід репресій, «конкордат» держави і Церкви. Просопографічні ознаки цієї когорти — більш системна освіта, перше покоління «чисто радянських»

богословів, які не знали іншого життя, крім пізньосталінської та хрущовської систем.

Виходячи з цих даних, можемо назвати КДС 1947–1960 рр. інституцією поколіннєвого компромісу. Кожне покоління в ній виконувало своєрідну функцію. Перше можна назвати поколінням інституційної пам'яті, друге — поколінням перекладу традиції, третє — поколінням інтеграції з радянською системою, четверте — поколінням нормалізації радянського церковного життя. В цій взаємодії генерацій старші забезпечували тяглість, середні — стабільність, молодші — функціональну модернізацію духовної освіти.

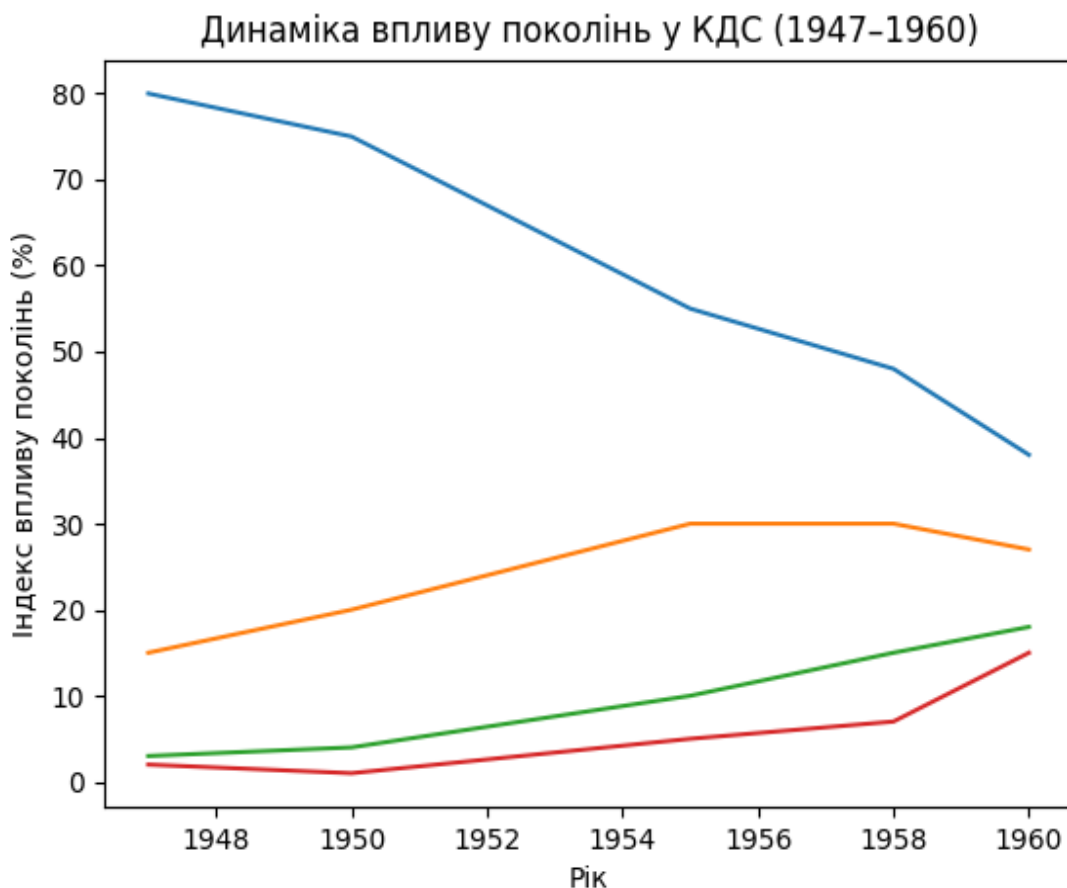
Далі ми спробуємо визначити, яке з указаних поколінь мало найбільший вплив на педагогічний процес в КДС. З цією метою будуть залучені розрахунки кількості предметів, які мав кожен викладач, та відповідного терміну викладання.

Максимально семінарська програма налічувала 23 предмети. За навантаженням, яке варіювалося в різні роки, 37 викладачів розподіляються таким чином за сумарною кількістю предметів: 8 — 1 особа, 5 — 3 особи, 4 — 2 особи, 3 — 8 осіб, 2 — 6 осіб, 1 — 16 осіб, 0 — 1 особа. В середньому на 1 викладача припадало 2–3 предмети. Абсолютний рекорд належить прот. В. Ганецькому, який в різний час читав катехізис, моральне, догматичне і порівняльне богослов'я, грецьку мову, гомілетуку, Святе Письмо Старого Завіту і церковний устав. Свящ. Д. Погорський не мав жодного предмету і був лише класним наставником впродовж одного року.

«Універсали», які читали 4–8 предметів, склали 16% семінарської корпорації (6 осіб). Стабільний «кістяк» становили викладачі, які читали 2–3 предмети, — 38% (14 осіб). Найбільша група в 43% (16 осіб) викладала лише 1 предмет, серед яких Конституція СРСР, церковний спів, церковний устав та ін. Це залежало як від вузької спеціалізованості вказаних дисциплін, так і того, що більшість викладачів працювали за сумісництвом.

За 14 навчальних років викладачі КДС розділяються таким чином за стажем роботи: 14 — 3 особи, 12 — 1 особа, 10 — 1 особа, 8 — 1 особа, 7 — 3 особи, 6 — 6 осіб, 5 — 4 особи, 4 — 1 особа, 3 — 7 осіб, 2 — 2 особи, 1 — 8 осіб. Таким чином, середній термін роботи становив 5 років. Весь період післявоєнного існування в семінарії працювали прот. С. Афонський, прот. Г. Єдлінський та прот. М. Скоропостижний. Разом з ними до «стовпів» закладу можна віднести прот. В. Ганецького та П. Толстого (13,5%). Стабільними працівниками (5–8 років) були 14 осіб, здебільшого ті, хто прийшов до закладу в першій половині 1950-х рр. (38%). Плинною була майже половина колективу — 18 осіб, які викладали від 1 до 4 років (48,5%). Найчастіше ж змінювалися викладачі Конституції та церковного співу, а також класні наставники. Окремо виділяється викладач психології, яка входила до розкладу лише в 1948/1949 н. р.

Спираючись на дані сумарного навчального навантаження, перенесемо типологію поколінь у площину реального впливу на освітній процес. Комплексні підрахунки показують виразну домінацію «імперського духовного покоління», на яке припадав 61% інтегрального впливу. Це покоління не лише чисельно переважало, а й визначало темп, ритм і зміст освітнього процесу в КДС протягом усього періоду її існування. На «покоління революційного зламу» припадає 21% впливу, на «покоління сталінської мобілізації» — 11,2%, на «післявоєнне семінарське покоління» — 6,7%.

**Рис. 1**

Динаміка впливу поколінь у Київській духовній семінарії (1947–1960 рр.)

Проте впродовж 1947–1960 рр. вплив поколінь не був статичним (див. рис. 1). Його динаміку можна представити чотирма етапами:

I етап: реставрація (1947–1950 рр.). Домінує I покоління, концентруючи ключові дисципліни та ректорські посади. Індекс впливу: 75–80%.

II етап: стабілізація та передача (1951–1955 рр.). I покоління все ще провідне (55–60%), але швидко зростає вплив II покоління (25–30%), яке перебирає ряд ключових дисциплін та адміністративних посад (помічник інспектора, секретар Правління).

III етап: поступова ротація (1956–1958 рр.). I покоління зберігає провідну роль, але вже не має монополії (45–50%). В силу різних причин, в тому числі демографічних, з активного викладання виходять окремі «патріархи». Зростає питома вага II покоління (30%), яке бере на себе богословські курси, а також III покоління (15%) і IV покоління (5–7%), які викладають мови, історію й практичні дисципліни. Адміністративні посади також стають «молодшими». Семінарія входить у фазу повільної трансформації, але без розриву традиції.

IV етап: зламаний перехід (1958–1960 рр.). I покоління швидко втрачає адміністративні позиції. Різко висувається уперед IV покоління: нові інспектори й ректор, контроль над ключовими богословськими й історичними дисциплінами. Орієнтовний баланс напередодні закриття виглядає таким чином: I покоління — 35–40%, II покоління — 25–30%, III покоління — 15–20%, IV покоління — 15%. Цей перехід не завершився через закриття КДС у 1960 р.

Хронологічний аналіз показує, що зміна педагогічного впливу в відбувалася поступово й без різких розривів. Упродовж усього періоду існування КДС провідну роль зберігало імперське духовне покоління, тоді як зростання ролі покоління революційного зламу та молодших викладачів у 1950-х рр. мало характер обмеженої та неповної ротації. Лише наприкінці десятиліття окреслився реальний перехід до післявоєнного покоління, який однак залишився незавершеним унаслідок закриття семінарії.

Педагогічний процес у КДС визначався домінуванням викладачів, сформованих у дореволюційну добу, які поєднували багатопредметне викладання, тривалу присутність в інституції та адміністративні функції. Водночас семінарія була простором співіснування різних поколінь і досвідів. Вихованці того часу могли одночасно слухати лекцію кандидата богослов'я

дореволюційного гарту, переймати досвід у викладачів з «подвійною компетентністю» та отримувати практичні поради від викладача-фронтовика.

Висновки. Аналіз викладацької корпорації Київської духовної семінарії 1947–1960 рр. показує, що цей навчальний заклад функціонував як поколіннєво структурована інституція, внутрішня динаміка якої визначалася не лише зовнішнім державним контролем, але й співіснуванням кількох поколіннєвих когорт, сформованих у різних історичних режимах. Поколіннєва належність визначала доступ до духовної освіти, час прийняття сану, кар’єрні траєкторії та розподіл педагогічного й адміністративного впливу. Застосування адаптованої теорії поколінь В. Штрауса та Н. Хоува дозволило інтерпретувати просопографічні дані як прояв структурних відмінностей між поколіннями, сформованими революцією, репресіями та Другою світовою війною.

Отже, історія Київської духовної семінарії постає не як пасивна адаптація до радянської політики, а як результат взаємодії асиметричних поколінь, обмежених різними «вікнами можливостей». Запропонований підхід відкриває перспективи для переосмислення механізмів тяглості та розриву в історії церковних інституцій СРСР і може бути використаний у ширших дослідженнях соціальної історії Церкви.

Список використаних джерел

1. Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии: 1819–1920-е гг. : Материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова и архива КДА : в 4 т. / сост. В. И. Ульяновский. Т. 1 : А–И. Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2014. 576 с.; Т. 2 : К–П. Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2015. 624 с.; Т. 3 : Р–Я. Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2019. 640 с.

2. Годовой отчет Киевской духовной семинарии за 1959–1960 уч. г. *Державний архів Київської області*. Ф. 4828. Оп. 1. Спр. 49. 91 арк.
3. Дьяконов А. В. Митрополит Николай (Кутепов): время служения в Киевской духовной семинарии (1958–1959 гг.). *Труди Київської Духовної Академії*. 2011. № 15. С. 167–172.
4. Капауз Р. Викладачі Київської і Волинської духовних семінарій в радянський період — С. М. Патій та Г. І. Шиманський. *Труди Київської Духовної Академії*. 2015. № 23. С. 237–243.
5. Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. Л. М. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховецький. Т. 1 : А–К. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 740 с.; Т. 2 : Л–Я. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 1004 с.
6. Митрофан (Божко), архім. Персональний склад адміністративно-викладацької корпорації Київської духовної семінарії 1947–1960 рр.: біографічні матеріали. *Труди Київської Духовної Академії*. 2024. № 40. С.128–158.
7. Митрофан (Божко), архім. Рівень кваліфікації педагогічних кадрів Київської духовної семінарії (1947–1960 рр.). *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання богослов'я та історії Церкви»* (до 225-річчя створення Харківської єпархії), 7 листопада 2024 р., м. Харків. Харків: ХДС, 2025. С. 36–45.
8. Митрофан (Божко), архім. Участь викладачів Київської духовної семінарії 1947–1960 рр. у Другій світовій війні. *Київ і кияни: матеріали щорічної науково-практичної конференції*, м. Київ, 11–12 листопада 2024 р. / відп. ред. А. Сушко; редкол. Т. Водотика та ін. Київ : Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2024. Вип. 16. С. 276–279.

9. Митрофан (Божко), ієром. Протоієрей Сергій Афонський (1889–1963). *Київські історичні студії*. 2021. № 1 (12). С. 134–141. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2021.115>.

10. Отчет о деятельности Киевской Православной Духовной Семинарии за 1947-й учебный год. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 107–111.

11. Письма митрополита Иоанна (Вендланда) к митрополиту Гурию (Егорову) / Подготовка текста, вступительная статья и комментарии Э. А. Меженной и В. В. Бурегі. *Труди Київської Духовної Академії*. 2019. № 30. С. 123–139.

12. Сведения об административном и преподавательском составе Киевской духовной семинарии на начало учебного года (сентябрь 1955 г.). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 176. Арк. 50–51.

13. Список преподавателей Киевской духовной семинарии на 1949–50 учебный год. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 77. Арк. 53–54.

14. Талалай М. Протоієрей Александр Луценко — выпускник Харьковской духовной семинарии и Киевской духовной академии, первый инспектор возрожденной в 1947 г. Киевской духовной семинарии. *Труди Київської Духовної Академії*. 2016. № 24. С. 198–222.

15. Татаров Василий Андреевич. *База данных «За Христа пострадавшие»*. URL: http://sr.isa.ru/~bin/nkws.exe/no_dbpath/ans/nmcalen/?HYZ9EJxGHoxITYZCF2JMTdG6XbuGcC8Us8uW668UsOWfe8YUU8qYs8KZceXb** (дата посещения: 23.10.2025.).